

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 48
Sayfa/Page: 317-344
ISSN: 1302-6879

Mervânî Hükümdarı Ebu Ali Hasan b. Mervân *Marwanids Ruler Abu Ali Hasan b. Marwan*

• Arafat YAZ*

*Dr., MEB, Öğretmen,
Diyarbakır / Türkiye.
Dr., MEB, Teacher, Diyarbakır / Turkey.
arafatyaz@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9780-3878

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
12/04/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
26/05/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
30/06/2020

Atrf: Yaz, A. (2020). Mervânî Hükümdarı Ebu Ali Hasan b. Mervân. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 317-344

Citation: Yaz, A. (2020). Marwanids Ruler Abu Ali Hasan b. Marwan. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 48, 317-344

Öz

Mervânî Devleti, sınırları değişmekle beraber günümüzde Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu'nun bazı şehirleri ile Musul'a kadar uzanan alanı kontrol etmiştir. Devletin kurucusu olan Bâd b. Dostuk öldürülünce Ebu Ali (380/990) onun yerine geçmiştir. Ebu Ali, hükümdar olduktan sonra Bâd'ın aksine komşularıyla barışçıl ilişkiler tesis etmiştir. Ebu Ali'nin bu politikası kendisinden sonraki hükümdarlar tarafından da benimsenmiştir. Ebu Ali, Hamdanî tehdidini bertaraf ettikten sonra Mervânî sınırlarının kuzey kesimi ile ilgili hesapları olan Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmiş ve yapılan mücadelenin ardından aralarında barış anlaşması imzalanmıştır. Ebu Ali, halkına karşı hoşgörülü bir siyaset takip etmiştir. Bu tavrı, Meyyâfârikîn'de bazı sorunların büyümesinde etkili olmuş ve sonunda aldığı radikal bir kararlar muhaliflerini oradan sürmüştür. Ebu Ali'nin sürdüğü pek çok kimse Âmid'de toplanmıştır. Bu topluluk benzer bir durumu yaşayacakları korkusuyla Ebu Ali'yi Amid'de öldürmüştür. Bu çalışmamızda 978 ile 1085 yılları arasında Diyar-ı Bekr Bölgesi'nde hüküm sürmüş ve bölgeye önemli katkılar sağlamış Mervânî Devleti Hükümdarı Ebu Ali'nin hayatı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, Mervânîler, Ebu Ali Hasan, Meyyâfârikîn, Âmid

Abstract

Marwanid State controlled the area of some cities in today's Turkey's Eastern and Southeastern Anatolia regions extending to Mosul. Abu Ali replaced (380/990) Bâd b. Dostik, the founder of the state, upon his killing. Becoming the ruler, Abu Ali established peaceful relations with his neighbors, unlike Bâd. Abu Ali's policy was also adopted by the next rulers. Eliminating the Hamdanî threat, Abu Ali confronted the Byzantine Empire, who was seeking northern parts of Marwanid borders and signed an agreement with them. Abu Ali ruled people with a tolerant policy. Tolerant attitude towards the people raised problems in Meyyafârikîn and he eventually deported his opponents with a radical decision. Many of whom deported got together in Amid and killed Abu Ali as they worried about experiencing similar situations. In this study, the life of Abu Ali, who ruled the Marwanid State between 978-1085 in Diyâr-ı Bekr Region and made significant contributions to the region, comprehensively is investigated.

Keywords: Kurds, Marwanids, Abu Ali Hasan, Meyyafârikîn, Âmid

Giriş

Mervânî Devleti'nin kurucusu Bâd b. Dostik'tır. Bazı tarihçiler kardeşi olduğunu söylemişlerse de (İbn Hallikan, 1978: I, 177; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, 1986: V, 225; ez-Zehabî, 1996: 119; Katip Çelebi, 2010: I, 251; ez-Ziriklî, 1085: I, 256) Bâd, bu devlete ismini veren Mervân'ın eniştesidir. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 59; İbnü'l-Ezrak, 1990: 76, 224, 225) 978 yılında bu devletin temellerini atan Bâd'ın Harbuht (İbnü'l-Ezrak, 1990: 69) veya Hamîdî Kürtlerinden olduğu rivayet edilmektedir. (er-Rûzrâverî, 2003: VII, 53; İbnü'l-Fuvatî, 1416: V, 536; İbn Haldûn, 2000: III, 537) Bâd'ın Hizan ile Maden arasındaki Bahesmâ Dağları'ndan çıktığı ve bu bölgede yaşadığı kaydedilmiştir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 69) Kaynaklarda Siirt ve Maden arasındaki Kurmâs Köyü'nden (İbnü'l-Ezrak, 1990: 76) olduğu zikredilen Mervân'ın Çehârhuht (İbnü'l-Adîm, t.y.: I, 1130) veya Hamîdî Kürtlerinden (İbn Hallikan, 1978: I, 177; Katip Çelebi, 2010: I, 250; es-Safedî, 2000: VIII, 115) olduğu söylenmektedir. Büyük bir ihtimalle Harbuht da denilen Çehârhuht bir aşiret ve Hamîdî ise birkaç aşiretin oluşturduğu bir aşiret federasyonu idi.

Bir aşiret reisi olan Bâd, bölgedeki Kürt aşiretleri ile akrabalık ve dostluk ilişkileri kurmuş ve insanları etrafında toplamıştı. (er-Rûzrâverî, 2003, 7: 53; İbnü'l-Ezrak, 1959: 49; İbnü'l-Ezrak, 1990: 69; İbn Tağriberdî, 1935, 4: 145-146) Kürt aşiretlerini askeri bir güce

dönüştürdüğü anlaşılan Bâd, Bizans'ın himayesinde olan Ermeni Krallıklarının topraklarında gaza faaliyetleri yürütüyordu. İlk olarak Erciş, Malazgirt ve Muş civarlarında tarihi kayıtlara geçen Bâd, burada kendi idare ettiği bir alan oluşturmuştu. Büveyhîler, Diyâr-ı Bekr'e hükmeden Musul Hamdanîlerini ortadan kaldırıncâ Bâd, Diyâr-ı Bekr'e hâkim olmaya çalıştı. Musul'da Adudüddeve ile bu konuda anlaşamayınca da bunu yapmak için harekete geçti. (Taron, 1907: 141; er-Rûzrâverî, 2003: I, 53; İbnü'l-Esîr, t.y.: VIII, 596; IX, 37; İbn Haldûn, 2000: III, 537; Honigmann, 1970: 150) Adudüddeve'nin ölümünden sonra (372/983) hızlı bir şekilde Diyâr-ı Bekr'in önemli şehirleri olan Âmid ve Meyyâfârikîn'i alarak Musul'a kadar ulaştı. Bundan sonra Bağdat'ı almak isteyen Bâd, 374 (984) yılında yenildi. (Tufantoz, 2005, s. 61-65) Bir süre Büveyhîlerle barış halinde yaşayan Bâd, Beni Hamdan'ın Musul'u almasından sonra onlarla savaşa tutuştu. 380 (990) yılında savaş meydanında öldürüldü. (İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 64) Savaş meydanında Bâd'ı kurtaramayan ve çalışmamızın konusu olan Ebu Ali Hasan, askerleri toparlayarak Diyâr-ı Bekr'e geldi ve devletin başına geçti.

Ebu Ali Hasan'ın öldürülmesinden sonra Mümehhidüddeve lakaplı kardeşi Ebu Mansur Said tahta geçti. (387/997) Ebu Ali'nin öldürülmesinden sonra kuzeydeki komşuları olan Gürcülerle sorun yaşayan Mümehhidüddeve, 390 (999-1000) yılında Bizans İmparatoru II. Basileious'un buraya gelmesiyle yapılan görüşmenin ardından onunla barış antlaşması imzaladı. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 69; El-Antakî, 1990: 188; el-Antakî, 1905: 180-184; Alican, 2012: 125-126; Ripper, 2012: 231) Hükümdarlığı süresince komşularıyla iyi ilişkiler geliştiren Mümehhidüddeve, 401 (1010) yılında veziri Şervîn b. Muhammed ve Polis Şefî (Sahibü's-Şurta) İbn Fîlûs tarafından öldürüldü. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 115; Yaz, Mervânî Vezirleri, 2019: 19-27)

Mümehhidüddeve'den sonra Mervânî tahtına 51 yıl süre ile Nasrüddevle lakabını alan Ahmed b. Mervân oturdu. Erzen valisi Hoca Ebü'l-Kasım el-İsfahânî, suikastçı vezir ve polis müdürünün planlarını boşa çıkardı. Mervânî şehirleri kısa sürede Nasrüddevle'nin kontrolüne geçerken Meyyâfârikîn'in suikastçılardan alınması ve isyanın bastırılması bir yıl sürdü. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 125-130; İbnü'l-Ezrak, 1990: 108-109, Yaz, Mervânî Hükümdarı Nasrüddevle Ahmed, 2019: 67-70) Nasrüddevle'nin ağabeyini öldüren İbn Dimne'nin Âmid'deki yönetimi de Nasrüddevle döneminde son buldu. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 129; Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013, 18: 209, 318; Amedroz, 1903: 128) Nasrüddevle, komşularıyla sorunlarını asgari seviyeye getirip ülke ekonomisini canlandırdı. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 196-198) Nasrüddevle,

Mervânî şehirlerinde büyük bir imar faaliyeti başlattı. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 166-167; İbnü'l-Ezrak, 1990: 157-158; Muhammed b. Hilal, 1988: 330; İbnü'l-Adîm, t.y: I, 1131; Abdulgani Efendi, 1999: 26; Yusuf, 2001: II, 251, 346; Gabriel, 2014: 23-25; Konyar, 1936: I, 174; Beysanoğlu, 1998: I, 229; Parla, 1990: 168, 171, 172, 218; Flury, 1920: 62, 64, 66-68) Nasrüddevle döneminde ülkede istikrar ve refah kendini gösterdi. Bu dönemin en önemli olaylarından biri de Selçukluların İslam dünyasına hâkim olmaları ve Anadolu'yu ele geçirmeye başlamalarıdır. Nasrüddevle, Tuğrul Bey'e bağlılığını bildirerek Anadolu'nun fethinde Selçukluların yanında yer aldı. (İbnü'l-Esir, 1987: 8, 289; İbn Haldûn, 2000: III,565; El-Azimî, 1984: 13; İbn Kesîr, 1987: XII, 156; XV, 727; İbn Şeddâd, 1991: III/I: 329; El-Ömerî, 2010: XXVI, 241, 242; En-Nüveyrî, 2004: I, 306; Tufantoz, 2006: XXXII, 425; Alican, 2012: 146)

Nasrüddevle'den sonra yerine 453 (1061) yılında oğlu Nizâmüddîn Nasr geçti. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 167; Ripper, 2012: 31) Nizâmüddîn, uzun bir süre hükümdarlığını benimsemeyen kardeşleri ile uğraştı. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 169, 174, 175, 178, 179; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 366-367; Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XIX, 145) Mervânîlerin bu dönemde Selçuklularla tam bir işbirliği içinde oldukları müşahede edilmektedir. Nizâmüddîn, Malazgirt Savaşı'nda Selçuklulara 10 bin askerle destek verdi. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 190; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 383; Abdulgani Efendi, 1999: 31; Tufantoz, 2005: 114)

Nizâmüddîn'den sonra tahta oğlu Nâsîrüddevle Mansur geçti. Nâsîrüddevle, devlet idaresini vezir olarak atadığı Hristiyan asıllı Tabip Ebu Salim'e bıraktı. (Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XIX, 258; Tufantoz, 2005: 113) Tabip Ebu Salim'in uygulamaları Müslüman ahalinin huzursuzluğuna sebep oldu. Daha önceden Mervânî vezirliğini yapmış olan ve ülkeyi iyi tanıyan İbn Cehîr, Nizamülmülk'ü ikna ederek Selçukluların desteğiyle 478 (1085) yılında Mervânî Devleti'ni ortadan kaldırdı. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 193; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 385)

1. Doğum Tarihi, Ailesi, Aşireti ve Milliyeti

Künyesi Ebu Ali olan Hasan b. Mervan'ın lakabının Fahrüddevle olduğu rivayet edilmektedir.¹ Tam olarak ismi Ebu Ali Hasan b.

¹ Bu bilgi Mehmed Emin Zeki tarafından verilmektedir. Ancak biz herhangi bir kaynaktan rastlamadık. Mehmed Emin Zeki'nin verdiği bazı bilgilerde yanlışlık olduğu için bu bilgiye de ihtiyatla yaklaşmak doğru olacaktır. Mehmed Emin Zeki, Ebu Ali'nin 401 (1011) yılında öldürüldüğünü söylemektedir fakat bu, Ebu Ali'den sonra hükümdar

Mervân el-Kürdî'dir. (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 97) Ebu Ali Hasan b. Mervân'ın doğum tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. İbnü'l-Ezrak, devletin ilk hükümdarı olan Ebu Ali Hasan'ın kardeşleri ile beraber ilk hareket anından itibaren dayıları Bâd'ın yanında olduklarını söylemektedir. Kaynaklar, Ebu Ali'nin babası Mervân'ın dört oğlundan bahsetmektedir. Ebu Ali Hasan, bunların en büyüğüdür. Bâd'ın kaynaklara yansıyan ilk faaliyet kaydı 976-977 yılıdır. Elbette bu sene, beraber faaliyet yürüttükleri ilk tarih değildir, zira kaynaklarda bu döneme ait çok az bilgi mevcuttur. Kardeşlerin en küçüğünün bu tarihte savaflara katılıyor olması, tümünün yirmili yaşlar ve bundan daha büyük olduğunu göstermektedir. Bu da, belirtilen tarihlerde Ebu Ali'nin en az otuz veya otuz yaşını aşmış olması, dolayısıyla doğum tarihinin 940'lı yıllara tekabül ettiği anlamına gelmektedir. Fakat bu sonuç tahminin ötesine geçmemektedir çünkü yaşı daha büyük de olabilir. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 59-60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 76-77)

Annesi, devletin kurucusu olan Bâd b. Dostuk'ın kız kardeşi Fehm'dir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 91) İbnü'l-Ezrak, Ebu Ali'nin babası Mervân'ın Siirt ile Ma'den arasındaki Kurmâs Köyü'nden olduğunu kaydetmiştir. Ona göre babalarının bu köyde bir değirmeni vardı ve bu değirmende çalışıyordu. Mervân'ın oğulları ise *Kûrmâs* (كورماس) *Köyü*'nün ileri gelenleriydi. Bunlar dayıları Bâd ile beraber hareket ediyorlardı. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 59-60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 76-77) İbnü'l-Ezrak'ın bu detaylı ifadelerinin haricinde bazı meşhur taihçiler Ebu Ali'nin babası ile Bâd'ın kardeş olduklarını öne sürmüşlerdir. (İbn Hallikan, 1978: I, 177, 225, 251; V, 127; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, 1986: V, 173, 225; XI, 72, 280; ez-Zehebî, 1996: XVIII, 117, 118; Kâtip Çelebi, 2010: I, 250; ez-Ziriklî, 1085: I, 256-257; Ez-Zehebî, 1996: XIX, 444; 30: 337; Ez-Zehebî, 1985: II, 300; İbn Tağrıberdî, 1935: V, 69; İbnü'l-Adîm, t.y.: III, 1130; 11: 4793; Es-Sâfedî, 2000: VIII, 115; İbnü'l-Fuvâtî, 1416: IV, 37; Mehmed Emin Zeki, 1948: 102; Yusuf, 1972: 144) Fakat biz bu bilginin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Zira Mervânî ailesi hakkında en detaylı bilgiler İbnü'l-Ezrak tarafından verilmiş, neredeyse tüm kayıtları ortaya konulmuştur.

Ebu Ali Hasan'ın üç erkek kardeşinin ismi bilinmektedir. Ağabeyleri olan Hasan'ın diğer kardeşleri Said, Ahmed ve Kek'tir. Ebu Ali Hasan'dan sonra Said ve Ahmed de hükümdarlık yapmışlardır. Bu üç kardeş ile ilgili kaynaklarda birçok bilgi bulunmasına rağmen, küçük kardeşleri Kek hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

olmuş olan kardeşi Mümehhidüdevle'nin suikastla öldürüldüğü tarihtir. Bkz. (Mehmed Emin Zeki, 1998: 42)

Kaynaklar, Kek'in kaderi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedirler. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 59-60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 76-77) Mervân'ın bir kızı Fenek Kalesi'ne hükmeden Beşnevî aşiret liderinin eşidir. (Ripper, 2012: 211-212) Ebu Ali'nin bu kız kardeşinin ismi kaynaklarda geçmemektedir.

Ebu Ali, komşuları olan Ermeni *Senasine Kralı Senharib*'in kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten *Fadl* veya *Senharib* ismi ile bilinen bir oğlunun olduğu bilinmektedir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 92)² Bu eşi, Ebu Ali'nin ölümünden sonra kardeşi Nasrüddevle Ahmed ile evlenmiştir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 159) Ebu Ali'nin oğlu Fadl ise amcaları tarafından büyütülmüş ve amcası Nasrüddevle Ahmed tarafından evlendirilmiştir. Kızı *Siti Fatıma* ise yine amcası Nasrüddevle'nin oğlu İbrahim ile evlenmiştir. Bunların *Emir Ebü'l-Fevâris Şâd Zik* adında bir çocuklarının olduğu bilinmektedir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 92) Ebu Ali'nin beklenmedik ölümü ve çocuklarının hükümdar olacak yaşta olmaması nedeniyle hükümdarlık görevi kardeşine geçmiştir.

Mervân ve ailesi Kürt'tür. Mensup oldukları حميدية aşireti te bir Kürt aşiretidir. Bu isim hem Hamîdî hem de Humeydî olarak okunmaya müsaittir. (İbn Hallikan, 1978: I, 178; Kâtip Çelebi, 2010: I, 251; İbnü'l-Adîm, t.y.: I, 1130; Es-Sâfedî, 2000: VIII, 115; Tufantoz, 2005: 5; Biçer, 2013: 171) Mervân'ın mensup olduğu aşiretin Çeharbuhtî aşireti olduğunu aktaran kaynaklar mevcuttur.³ Yaşadıkları yer olan Dicle Nehri'nin doğusunda genel olarak Kürt aşiretleri yerleşikti. (İbn Hallikan, 1978: I, 178; İbnü'l-Adîm, t.y.: I, 1130; Es-Sâfedî, 2000: VIII, 115; Kâtip Çelebi, 2010: I, 251; Tufantoz, 2005: 5; Biçer, 2013: 171) Çehârbuhtî veya Harbuhtî'nin aşiret ve Hamîdî'nin bir aşiret federasyonu olması muhtemeldir. Kanaatimize göre Mervân, Hamîdî Kürt aşiretinin Çehârbuhtî oymağına mensuptur. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 76; İbn Tağriberdî, 1935: IV, 145-146; Tufantoz, 2005: 60-61; Beysanoğlu, 1998: I, 182)⁴

2. Dayısı Bâd b. Dostuk Dönemindeki Faaliyetleri

Ebu Ali Hasan'ın hükümdarlıktan önceki faaliyetleri hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. İbnü'l-Ezrak'ın bir cümlesi bize genel anlamda Ebu Ali'nin neler yaptığını göstermektedir. Ona göre her

² Sibî İbnü'l-Cevzî, yaşı küçük olan bu çocuğun isminin Fadl veya Senharib, künyesinin Ebu Dülef olduğunu söylemektedir. Bkz. (Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 99)

³ Çehar/çar Kürtçe'de dört anlamına gelir. Çehârbuht kelimesi kaynaklarda yanlış olarak Harbuht şeklinde yazılmıştır. Bkz. (İbnü'l-Adîm, t.y.: I, 1130)

⁴ Kürmâs, Günümüzde Siirt ilinin Şirvan ilçesine bağlı İncekaya Köyü'dür.

birinin etrafında kalabalık gruplar olan Ebu Ali ve kardeşleri dayıları Bâd ile beraber yol kesme dediği gaza faaliyetlerine katılıyorlardı. Bâd, bir aşiret lideri idi ve yaşadığı bölgede soydaş ve dindaşları olan Kürtler bulunuyordu. Bâd, Bizans himayesindeki Ermeni prensliklerinin hükümettiği sınırdaki faaliyet yürütüyordu. İlk kaynaklara göre Ermeni hâkimiyet alanlarında yürüttüğü bu faaliyetler sonraki kaynaklara haramilik olarak yansımıştır. (Er-Rûzrâverî , 2001: VII, 106) İbnü'l-Ezrak, bu süreçte Ebu Ali ve kardeşlerinin tüm savaş ve fetihlerde Bâd'ın yanında olduklarını ve onu hiç terk etmediklerini vurgulamaktadır. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 59-60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 76-77) Bâd'ın 380 (990) yılında vefat ettiği tarihe kadar, Ebu Ali ve kardeşleri Bâd'ın tüm faaliyetlerinde yanında olmuşlardır. Fakat tarihi kayıtlarda bu faaliyetlerin mahiyetine değinilmemektedir. Ancak aktaracağımız üzere Ebu Ali hakkında var olan iki kayıt, onun önemli bir pozisyonda veya Bâd'dan sonraki en yetkili kişi olduğunu göstermektedir.

2.1. Ebu Ali'nin Bardas Skleros İsyanı'nda Yardıma Gönderilmesi

Büveyhî hükümdarı Samsâmüddevle, (hükümdarlığı 983-987, 989-998) Bizans İmparatoru II. Basileious'un Bulgarlarla yaptığı savaşı kaybetmesinin ardından, elinde tutsak olan Bizans'ın kudretli komutanlarından Bardas Skleros'u 376 yılının Rebiülahir ayında (Ağustos-Eylül 986) serbest bıraktı. Bizans tahtına geçmek üzere harekete geçen Skleros, bunun karşılığında Bizans sınırındaki bazı kaleleri Büveyhîlere verecekti. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 70-71; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 42-43; Ripper, 2012: 153, 154)

Büveyhîlerin Bizans sınırında ve sınıra yakın olan müttelikleri de Skleros'a yardım etmişlerdir. Bunların içinde Ukaylî ve Nümeyrî Arapları ile Ermenilerin olduğu kaydedilmiştir. O dönem Büveyhîlerle barış halinde olan Bâd da Büveyhîlerin yanında olduğunu göstererek bu isyana destek vermiştir. Yahya Said el-Antakî, Bâd'ın kardeşi olduğunu söylediği ve aslında yeğeni olan Ebu Ali'nin Skleros'a bir grup askerle yardıma gittiğini söylemektedir. Bizans İmparatoru Basileious'un azlettiği komutanı Bardas Phokas'ı göreve çağırması, durumun Basileious aleyhinde ne kadar kötüleştiğini göstermektedir. Ebu Ali'nin komuta ettiği askerleriyle beraber bu süreçte nasıl bir rol aldığı konusunda elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat üç yıl süren mücadelenin sonunda II. Basileious'un isyancıları ortadan kaldırdığı görülmektedir. (Zonaras, 2008: 33-35; C; Ostrogorsky, 2011:

281-282) Ebu Ali'nin bu vakıada komutan olarak üstlenmiş olduğu rolü onun önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

2.2. Bâd'ın Öldürüldüğü Savaşta İnisiatifi Ele Alması

Ebu Ali ve kardeşleri, dayıları Bâd b. Dostık'ın yıllar süren mücadelesinde yanında oldular. Bâd, Büveyhî hükümdarı Adudüdevle'nin ölümünden sonra Büveyhî topraklarına girip Musul'a kadar ilerledi. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 70-71; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 415-416)⁵ Musul'u aldıktan sonra Bağdat'a giderek Büveyhî hâkimiyetine son vermeyi amaçladı. Fakat 984 yılında yaptığı savaşta yenilince geri çekilmek durumunda kaldı. Bir süre sonra da taraflar aralarında anlaştilar. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 55; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 418) Her ne kadar Bâd, Büveyhîler ile barışı sürdürüyorsa da Musul ve civarını almak için fırsat kolluyordu. Musul, Büveyhî hükümdarı Şerefüdevle'nin ölümünün ardından buranın eski yöneticileri olan Hamdanîlerin eline geçti. Buradaki iktidar zaafını gören Bâd, Musul'u almak üzere harekete geçti. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 107; İbnü'l-Ezrak, 1959: 57-58; İbnü'l-Ezrak, 1990: 74; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 440; İbnü'l-Esîr, t.y. : IX, 67; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 12; Tufantoz, 2005: 56; Yusuf, 2001: 13-115) Bu şekilde başlayan olaylar, Bâd ile Hamdanî-Ukaylî ittifakının karşı karşıya geldiği savaşa kadar sürdü. Bâd'ın ordusu Musul'a doğru ilerlerken habersiz bir şekilde müttefiklerin iki ordusu arasında kaldı. Durumu öğrenen Bâd, bunu aşmak için dağa çekilmeye çalıştı ancak ordusunun düzeni bozuldu. Bâd, burada yaşanan savaşta attan ata atlarken düşüp köprücük kemiğini kırdı. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 108-109; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 443-444; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 64-65; İbnü'l-Ezrak, 1959: 57-59; İbnü'l-Ezrak, 1990: 74-75; İbnü'l-İbrî, 1994: 300; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 12; Tufantoz, 2005: 67-68; Yusuf, 2001: 116-119)

Bâd'ın yaralandığını duyan yeğeni Ebu Ali Hasan, yanına gidip onu kurtarmaya çalıştı. Ebu Ali, onu ata bindirmek istedi ancak Bâd bundan vazgeçmesini ve kendisini kurtarmasını söyledi. Ebu Ali, komutansız kalan orduyu toplayarak onlarla dağlara çekilmeye çalıştı. 500 atlı ile dağlara sığınarak Diyâr-ı Bekr'in⁶ yolunu tuttu. Ebu Ali,

⁵ İbnü'l-İbrî, Bâd'ın 373 (983-984) yılında Musul'a girdiğini kaydetmiştir. (İbnü'l-İbrî, 1994: 300)

⁶ İslam fetihlerinden sonra Bekr kabilesinin yerleşmesinden ötürü Âmid, Meyyâfârikîn ve Erzen gibi şehirlerin içinde bulunduğu bölgeye verilen addır. Bu konuda bkz. (El-Hamevî, 1998: I, 11; El-Katî, 1412: I, 457; Katip Çelebi, 2010: V, 35; En-Nüveyrî,

yanındakilerin çoğunu kurtararak Diyâr-ı Bekr'e vardı. Ebu Ali'nin ayrılmasından sonra Bâd öldürüldü (380/990). (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 64-65) Ebu Ali'nin Bâd'ın yaralanmasının ardından onu kurtarmak için yanına gitmesi ve Bâd'ın yaralanmasından sonra ordunun komutasını devralması, Bâd'dan sonraki en yetkili kişi olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca Bâd'ın yapmak istediği ancak yaralanarak yapamadığı askerlerini dağa çekme planını uygulayarak askerlerinin canını kurtarmıştır.

3. Hükümdar Olması

Ebu Ali, dayısı Bâd'ın savaş meydanında öldürülmesinin ardından yolda ne yapacağına karar vermişti. Hükümdarsız kalan devlete egemen olmak için ilk olarak Hısn-ı Keyfâ'ya (Hasankeyf) yöneldi. Orada dayısı Bâd'ın Deylemli⁷ karısı vardı. Ebu Ali, kalenin kapısına gelince yengesine haber göndererek dayısının kendisini önemli bir iş için gönderdiğini söyledi. Bu şekilde kalenin kapıları kendisine açıldı ve dayısının eşiyle görüşmek için fırsat buldu. Ebu Ali, savaşta yaşananları anlatarak Bâd'ın ölüm haberini ona verdi. Ebu Ali, kendisini meşrulaştırmak ve Bâd'ın ailesini yanına çekmek için onun eşiyle evlendi. Bu şekilde Hısn-ı Keyfâ'nın kontrolünü sağlayan Ebu Ali, Meyyâfârikîn'e⁸ kadar diğer kaleleri de kendine bağlayıp adamlarını buralara yerleştirdi. Ebu Ali, bu şekilde dayısının hâkim olduğu tüm kalelere sahip oldu ve ülkenin mutlak hükümdarı oldu. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 444; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 65; İbnü'l-Ezrak, 1959: 60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 77; İbn Şeddâd, 1991, 3/1: 333)

4. Ebu Ali'nin Komşu Devletlerle İlişkileri

Ebu Ali'den önceki hükümdar Bâd b. Dostık'ın dış siyaseti askeri anlayış üzereydi. Bâd, bulduğu fırsatları değerlendirme yoluna gidiyordu. Komşu devletlerin zayıf anını kolluyor ve böyle bir ortamın oluşması durumunda topraklarına saldırarak alabildiğini alıyordu. Bâd, bu sayede devlet kurabilmiş ve sınırlarını Musul'a kadar

2004: XVII, 265; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 249; El-Kazvinî, t.y.: 368; El-Makdisî, 1877: 137-138; El-Hazimî, 1415: I, 739; Çevik, 2002: 64-65)

⁷ Kaynaklardaki bilgiler, Horasanlı Deylemilerin 367 yılından sonra Büveyhîler tarafından yerleştirildiğine işaret etmektedirler. Bkz. (İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 37-38; İbn Haldûn, 2000: III, 537; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 206; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 328-330)

⁸ Günümüzde Diyarbakır iline bağlı Silvan ilçesinin eski adıdır. Bkz. (El-Katîî, 1412: III, 1341)

genişletebilmişti. Hatta Musul'u aldıktan sonra Bağdat'ı gözüne kestirmişti fakat bu amacını gerçekleştirmek için yaptığı savaşta yenilip geri çekilmişti. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109; Tufantoz, 2005: 63; Ripper, 2012: 164-165)

Ebu Ali Hasan döneminde Bâd'ın bu risk dolu politikasının terk edildiği görülmektedir. Bunun yerine sahip olduğu toprakları koruma ve komşularıyla iyi ilişkiler geliştirme yoluna gidilmiştir. Ebu Ali'nin takip ettiği bu siyasetin tezahürleri kaynaklarda yer almaktadır. Ebu Ali döneminden günümüze kalan sikkelerin üzerinde Mervânîlerin en büyük düşmanı olan ve yıllarca amansız bir şekilde savaştlıkları Büveyhî hükümdarının isminin yazılı olması Ebu Ali döneminde takip edilen barışçıl siyasetin en bariz örneğidir. Ayrıca İslam dünyasının otoritesi olan Abbâsî halifesinin bu sikke üzerinde isminin olması, onlarla da ilişkilerin iyi olduğu manasındadır. (Yusuf, 1972: 251; Yusuf, 2001: II, 25; Poole, 1967: 49-51) Sünnî Abbâsîler ile İslam dünyasının liderliği konusunda mücadele eden Mısır'daki Fatimî Devleti ile de ilişkilerinin çok iyi olduğunu Ebu Ali'nin esir aldığı Hamdanîlerden Ebu Abdullah'ın Fatimî halifesinin ricasıyla serbest bırakılmasından anlıyoruz. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109-110; İbnü'l-Ezrak, 1959: 60; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 444; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 65) Bir başka örnek ise Ebu Ali'nin Ermeni Senasine Krallığı ile kurmuş olduğu akrabalıktır. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 74) Ebu Ali, bu akrabalık ile kuzey sınırlarını güvenceye almış oluyordu. Bizans ve Müslümanlar arasına sıkışmış ve aslında yüzü Bizans'a dönük bu komşusundan emin olmak, Mervânîler için önemliydi. Senasine Krallığı'nın Mervânîlerle yakınlaşması Bizans'ın düzenlediği harekâta bu bölgeyi tehdit etmesine neden olacaktı. Fakat Ebu Ali, akraba ve müttefiği olan Senasine Krallığı ile beraber bu harekât esnasında düşmanlarını karşılamış ve onları barışa zorlamıştır. (Abu'l-Farac, 1999: 274)

Ebu Ali, Haleb Hamdanîleriyle de akrabalık bağı kurarak dost kazanma stratejisini uygulamıştır. Bu amaçla Haleb Hamdanî emirinin kızı ile Âmid'de evlenmeyi planlamıştır. Ancak gelin ile Âmid'de⁹ buluşmaya gelen Ebu Ali, orada uğradığı suikast sonucunda öldürülmüştür. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 72; İbnü'l-Ezrak, 1990: 88; İbn Haldûn, 2000: IV, 411; Ebü'l-Fidâ, t.y.: II, 126)

Ebu Ali'nin barış temelli siyasetinin tüm Mervânî siyasi hayatına damga vurduğunu söyleyebiliriz. Zira Mervânî tarihine bakıldığında Ebu Ali'den sonra tahta oturan diğer hükümdarların da bu çerçevede

⁹ Günümüzdeki Diyarbakır ilinin eski adıdır.

hareket ettikleri görülmektedir. Ebu Ali döneminde takip edilen bu barış temelli siyasetin perde arkasında İbnü'l-Ezrak'ın tecrübelerine kuvvetle işaret ettiği Mervânî veziri Mem'in rolünün olduğu muhakkaktır. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 61; İbnü'l-Ezrak, 1990: 78)

Mervânî Devleti'nin izlediği barışçıl politikanın ülkenin huzur ve refahını amaçladığı açıktır. Hamdanîler zamanında Bizans İmparatorluğu ile süren savaşlar neticesinde ülkedeki ekonominin olumsuz etkilendiği görülmektedir. Savaşlar ekonomiyi tahrib etmenin yanında birçok insanın ölümüne ve şehirlerin yağmalanmasına neden olmuştu. Bâd b. Dostık zamanında ondan sonra en yetkin kişi olarak savaşların yıkıcı etkisini gören Ebu Ali'nin bu muhasebeyi yaptığını düşünüyoruz. (Andreasyan, 1946: 12; El-Antakî, 1990: 103; Yusuf, 2001: 177; Ripper, 2012: 41,42)

5. Ebu Ali'nin Hamdanîlerle Savaşı

Ebu Ali, ülkede hâkimiyetini pekiştirdikten sonra başkent Meyyâfârikîn'den devleti yönetmeye başladı. 380 (990) yılında Bâd'ı yenen Hamdân'ın oğulları Ebu Abdullah ve Ebu Tahir, Hamdanîlerin eski topraklarını almak ve Mervânîleri ortadan kaldırmak için yanlarında Bâd'ın kafası olduğu halde Diyâr-ı Bekr'e girdiler. Fakat Ebu Ali'nin toparlanıp güçlendiğini gördüler. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109-110; İbnü'l-Ezrak, 1959: 60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 77; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 444; İbnü'l-Esîr, t.y. 9: 65) Zira halk, Ebu Ali'nin bir araya toplanma ve güç oluşturma çağrısına icabet etmişti. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 77) İki taraf arasında yapılan savaşta Hamdanî kuvvetleri yenildi ve Ebu Abdullah b. Hamdân esir alındı. Ebu Ali, Ebu Abdullah'a ikram ve ihsanda bulunarak onu serbest bıraktı. Ebu Abdullah serbest kalınca, Mervânîlerin ikinci önemli şehri olan Âmid'i kuşatan kardeşi Ebu Tahir'in yanına gitti. Ona, İbn Mervân ile anlaşması için telkinde bulundu fakat istediği olmayınca kardeşine uymak durumunda kaldı. İki kardeş, Beni Ukayl ve Benî Nümeyr'den aldıkları destekle Ebu Ali ile yaptıkları savaşta yenildiler ve bu savaşta da Ebu Abdullah esir düştü. Bu sefer kötü muameleye maruz kalan Ebu Abdullah, Fatimî halifesi Aziz Billah'ın gönderdiği şefaah mektubu sayesinde serbest kaldı. Mısır'a giden Ebu Abdullah, Haleb valiliğine atanarak ölünceye kadar burada kaldı. Ebu Tahir ise Nusaybin'e gidince Ukaylî lider Ebu Zevvâd Muhammed b. Müseyyeb'in saldırısına uğradı ve oğlu ile beraber öldürüldü. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109-110; İbnü'l-Ezrak, 1959: 60; İbnü'l-Ezrak, 1990: 77; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 444; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 65) Beni Nümeyr'in de liderini öldüren Ukaylî lider Ebu

Zevvâd, Musul ve çevresini ele geçirerek burada 990 yılında Ukaylî Devleti'ni kurdu. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 109-110)

Bazı tarihçiler Mervânî Emiri Ebu Ali'nin Kahire'ye gittiğini ve Halife Aziz tarafından Diyâr-ı Bekr veya Haleb emiri ilan edildiğini öne sürmektedirler. Bazı araştırmacılar da bu bilgiyi doğru kabul etmişlerdir. Ancak ilk olarak bu bilgiyi veren Er-Rûzrâverî, Ebu Ali ile savaşıp esir düşen ve Fatimî halifesinin aracılığıyla serbest kalan Hamdanî kardeşlerden Ebu Abdullah'ın Mısır'a gittiğini, Haleb valisi olarak atandığını ve ömrünün sonuna kadar bu görevi sürdürdüğünü anlatmaktadır. Fakat bu olayda adları zikredilen Ebu Ali ile Ebu Abdullah karıştırılmıştır. Er-Rûzrâverî'nin verdiği bilgiler Ebû'l-Fida tarafından yanlış olarak kayda geçirilince diğer tarihçiler de ona uyarak aynı hatayı kaydetmişlerdir. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 110; İbnü'l-Esir, t.y.: IX, 65; Ebû'l-Fidâ, t.y.: I, 126; El-Makrizî, 1996: I, 270; İbnü'l-Verdî, 1996: I, 298)¹⁰

Bâd'ın ölümünden sonra devlet çok zor duruma düşmüştü. Hamdanîler, eski iktidarlarını tekrar tesis etmek için Mervânî başkenti ve önemli şehirlerini kuşatmışlardı. Bu süreçte Ebu Ali, devleti toparlamış ve Hamdanîlerle mücadele ederek devleti eski güçlü konumuna getirmişti. Ebu Ali, yıkılmaya yüz tuttuğu bu zor koşullarda devleti topladığı için Mervânîlerin ikinci kurucusu olarak kabul edilebilir. (Mehmed Emin Zeki, 1998: 42)

6. Mem'i Vezir Olarak Ataması

İbnü'l-Ezrak, halk ve Ebu Ali'nin kardeşlerinin onun hizmetine girdiğini ve kimsenin ona karşı çıkmadığını söylemektedir. Ebu Ali, halkına ihsanda bulunmuş ve Burcu'l-Melik'te¹¹ vali olarak Mem'i yetkilendirmiştir. İbnü'l-Ezrak, Mem'e¹² vezir anlamında vali demiştir. Devamında da yaşlı ve tecrübeli bir devlet adamı olduğunu ve yüksek mertebeye ulaştığını belirtmiştir. Ebu Ali'nin devletini en iyi şekilde yönetip tedbir aldığını söylemesi de Mem'in vezir olduğunu göstermektedir. Ebu Ali dönemindeki başarılı politikanın ardında bu tecrübeli devlet adamı vardı. İbnü'l-Ezrak, buna vurgu yaparak Mem'in devleti yönettiğini ve en iyi tedbirleri aldığını kaydetmektedir. (İbnü'l-

¹⁰ Sibte İbnü'l-Cevzi, Sur kentine vali olarak atandığını söylemektedir. Bkz. (Sibt İbnü'l-Cevzi, 2013: XVIII, 49; Abdulgani Efendi, 1999: 25; Ripper, 2012: 166)

¹¹ Meyyâfârikîn'deki hükümdarlık sarayı kastedilmektedir.

¹² Şervîn'in kendi kestirmiş olduğu sikkenin üzerinde Şervîn b. Muhammed yazılıdır. Dolayısıyla Mem, Muhammed'in kısaltılması olarak kullanılmıştır. Bkz. (Heidemann, 1997-1998: 600)

Ezrak, 1959: 61; İbnü'l-Ezrak, 1990: 78) Mem, Ebu Ali'nin ölümünün ardından Mümehhidüddevele Ebu Mansur Said zamanında da vezirlik yapmaya devam etmiştir. Mem'in ardından da oğlu Şervîn bu görevi üstlenmiştir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 88, 91)

Ebu Ali döneminde devlet teşkilatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ebu Ali zamanında Erzen valisinden bahsedilmektedir. Erzen valisi Hoca Ebü'l-Kasım el-İsfâhânî, Ebu Ali zamanında başladığı bu görevi Mümehhidüddevele döneminde sürdürmüş ve Nasrüddevle'nin hükümdarlığında vezirliğe yükselmiştir. Hoca Ebü'l-Kasım, Ebu Ali'den sonra hükümdar olan Mümehhidüddevele'nin 401/1010 yılında suikast sonucu öldürülmesinin ardından zekâ ve bilgeliğiyle Es'ard'da (Siirt) bulunan diğer kardeşleri Ahmed'i kurtararak devletin yıkılmasına engel olmuştur. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 106) Bu bilgiler bize Ebu Ali zamanında vezirlik ve valilik görevinin var olduğunu göstermektedir.

Ebu Ali zamanında kaynaklarca varlığı teyit edilen bir başka kurum da Vakıflar Müdürlüğü'dür. İbn Şelitâ adında bir Hristiyanın da bu kurumdan sorumlu olduğu kaydedilmektedir. İbn Şelitâ, vakıflardan gelen gelirleri biriktirmiş ve Ebu Ali'den uzun yıllar sonra Nasrüddevle zamanında bu paralarla Meyyâfârikîn'e bir su kanalı yaptırmıştır. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 164-165; İbnü'l-Ezrak, 1990: 156; Alican, 2012: 256)

Ebu Ali zamanında var olduğu bilinen bir başka kurum ise kadılıktır. İbnü'l-Ezrak, Ebu Ali'nin öldüğü yıl 387 (998) Meyyâfârikîn kadısının da vefat ettiğini söylemektedir. Başkent kadısı Ali b. Ahmed en-Nesevî, Meyyâfârikîn'de vefat edip oraya gömülmüştür. Sonradan kadılık görevine getirilecek olan Kadı Ahmed b. Hamid'in¹³ ona vekâlet ettiğini de söylemektedir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 92)

Kaynakların satır aralarında Mervânîler zamanında bir esnaf teşkilatının olduğu net bir şekilde görülmektedir. Şehir merkezlerinde çarşılar mevcuttu ve her çarşının bir şeyhi vardı. Bu şeyhler devlet adına çeşitli görevler de ifa edebiliyorlardı. Çarşı şeyhleri kriz zamanlarında halkı yönlendirecek en muteber kişilerdi. Halk da onların sözlerine kulak veriyordu. Ebu Ali suikastını yöneten Abdülber de Gıda Çarşısı'nın şeyhiydi. (İbn Butlân, 1901: 100; İbnü'l-Ezrak, 1959: 100;

¹³ Kadı Ali b. Ahmed en-Nesevî, 387 (998) yılına kadar Meyyâfârikîn kadılığını yapmıştır. Bu tarihten 400 (1010) yılına kadar Bağdat kadısı Ebu Ali Abdullah b. Mahlûs'un öğrencisi olan Ebü'l-Kasım Hasan b. Hasan b. Münzir bu görevi sürdürmüştür. Sonrasında ise iyi bir fakih olan Ahmed b. Hamid 410 (1020) yılına kadar bu görevi yapmıştır. Bkz. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 79, 108-109; İbnü'l-Ezrak, 1990: 92, 118-119)

İbnü'l-Ezrak, 1990: 88, 112, 156, 157, 159; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 276; Sibî İbnü'l-Cevzî, 2013: XIX, 258)

7. Bizanslılarla Mücadelesi

Mehmed Emin Zeki, Ebu Ali'nin devlet sınırlarını Van Gölü'nün kuzeyine kadar genişlettiğini ve Ruhâ'yı¹⁴ (Urfa) ele geçirdiğini kaydetmiştir. Ona göre bu şehir bir süre sonra Bizanslıların eline geçmiştir. 381 (991) yılında Suriye'ye ulaşan Ebu Ali, döndüğünde tekrar Ruhâ'yı almıştır. (Mehmed Emin Zeki, 1998: 42) Ancak kaynaklarda Mehmed Emin Zeki'nin verdiği bu bilgiler teyit edilememektedir.

Bizanslılar, 382 (992-993) yılında Mervânî toprakları olan Ahlat, Malazgirt, Erciş ve Bergiri (Muradiye) tarafına saldırdılar. Bu bölgeyi almak istemelerinin nedeni Van Gölü'nün kuzey kısmında kalan bu kentlerin önemli bir güzergâhta olmasıydı. Bu yol, ticaret yolu olmanın yanında Hac ziyaretlerini gerçekleştirmek isteyen Müslümanların kullandığı bir güzergâhtı. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 158; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 274; Amedroz, 1903: 124; Çevik, 2002: 159-160) Döneme en yakın tarihçi olan er-Rûzrâverî, Bizans İmparatoru'nun Ahlat ve Erciş'e saldırıp bu iki şehri aldığını ve insanların korktuğunu, ardından Ebu Ali Hasan ile aralarında on yıllık bir antlaşmanın yapıldığını kaydetmektedir. Ona göre Bizans İmparatoru antlaşmadan sonra geri dönmüştür. (Er-Rûzrâverî, 2003: VII, 149; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 460; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 334) Her ne kadar er-Rûzrâverî'nin verdiği bilgileri kullanan İbnü'l-Esîr de bu sefer sırasında Bizans İmparatoru II. Basileious'un bölgeye geldiğini söylemişse de bu bilgi doğru değildir. Bulgaristan'da bulunan Basileious, bizzat Apahunik'e gelmemiş fakat yerine Erciş ve Ahlat'ı kuşatıp alamayan bir komutan göndermiştir. (Ripper, 2012: 172) İbnü'l-Ezrak'a göre ise Ebu Ali, Rumların karşısına çıkarak onlara saldırmış ve onları yenilgiye uğratmıştır. Ebu Ali'nin önünden kaçan Bizanslılar, İslam ordularının da yardımı geleceğini duyunca barış istemiş ve aralarında on yıllık silah kullanmama antlaşması imzalanmıştır. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 61; İbnü'l-Ezrak, 1990: 77) Ebü'l-Ferec, bu seferin 993 yılında yapıldığını, Bizanslıların Ahlat, Malazgirt ve Erciş'i aldığını anlatmaktadır. Ebu

¹⁴ Günümüzdeki Şanlıurfa ilinin eski adıdır. Bkz. (El-İstahrî, 1870: 76; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 46; Et-Tulaytî, 2002: 283; El-Herevî, 2002: 59; İbnü'l-Fakîh, 1302: 132; Ebü'l-Fida, 1840: 277; El-Hamevî, 1977: II, 235; El-Makdisî, 1877: 54, 141, 145; İbn Havkal, 1872: 154; İbn Havkal, 1938: 226; El-Bekrî, 1945: II, 435; El-İdrisî, 2002: II, 663)

Ali'yi Ermeni ordusu komutanı olarak tanıtmakta ve Ebu Ali'nin vergi vermeyi kabulü üzerine Bizansla on yıllık bir antlaşma imzalandığını belirtmektedir. (Abu'l-Farac, 1999: I, 274) Ebü'l-Ferec'in Ebu Ali'yi Ermenilerin komutanı olarak tanıtmamasının bir yanlışlık olmadığını düşünüyoruz. Ebu Ali'nin Senasine Ermenilerinin kralı Senharib'in kızı ile evlendiğini belirtmiştik. Bu evliliğin sağladığı akrabalık, Bizanslıların bu bölgeyi işgal etme safhasında Mervânîler ile Ermenileri bir araya getirmiş olmalıdır. Ebü'l-Ferec'in Ebu Ali için Ermenilerin komutanı ifadesini kullanmasının başka bir izahı mümkün görünmemektedir. Ayrıca Ebü'l-Ferec, başka kaynaklarda rastlanılmayan vergi ödeme koşulunu da zikretmektedir. Bizanslıların gücü karşısında Mervânîler ile Ermenilerin buna rıza göstermiş olmaları makul görünmektedir. Bu antlaşma sayesinde Ebu Ali, Bizans ile uzun yıllar istikrarı sağlayacak bir kazanç sağlamıştır.

8. Meyyâfârikînlileri Sürgüne Göndermesi

Meyyâfârikîn halkı, eskiden şehre hâkim olan Hamdanîlerin iktidarını istiyordu. Hamdanîler zamanından Meyyâfârikîn'de kalan Araplar, Hamdanîlerle aynı etnisitedendi. O dönem iktidar ve ekonomi çarkı onların eliyle dönüyordu. Bunun yanında Hamdanî hükümdarı Seyfûddeve'nin Meyyâfârikîn'e olan ihtimamı, o ve ailesinin burada yaptıkları hizmetler, Araplar ve çoğu kimsenin onlara meyletmesini sağlamıştı. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 100; İbnü'l-Ezrak, 1990: 99; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 269-272; Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013: XVII, 352; İbnü'l-Adîm, 1996: 89; İbnü'l-Verdî, 1996: I, 283; İbnü'l-İmranî, 1999: 177) Bu grubun Meyyâfârikîn'de ezici çoğunluğu oluşturmaları ve yeni yönetimi kabullenememeleri, onları cüretkâr tavır ve davranışlara itiyordu. Ebu Ali'nin adamları ve askerlerinin bazen sarhoş ve cahil kimseler tarafından saldırıya uğraması bu niyetlerinin izharıydı. Bu zümre, en küçük bir durumda vali veya emirden müsaade almadan asker veya Kürtleri çarşıda öldüresiye dövüyorlardı. Bir defasında geleneksel olarak atlıların giremediği Sûkü'l-Bez'e (Kumaş Çarşısı) emirin amcazadelerinden birinin at binerek girmesi sonrasında yaşananlar, Ebu Ali'nin sabrını taşırdı. Alışverişini bitirdikten sonra bu kişinin atı çarşıya pisleyince, çarşıdakiler at pislliğini elbisesinin eteğine koyup attırmışlardı. Emirın amcazadesi, hizmetçisinin at pislliğini atmasını ısrarla istemesine rağmen isteğini kabul etmemişlerdi. Bu olanlar Ebu Ali'ye anlatılınca bir hayli canını sıkılmıştı. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 65-67; İbnü'l-Ezrak, 1990: 82-83; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 333; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 65)

Askerler emirin otoritesini, Kürtler ise onun mensup olduğu milliyeti sembolize ediyordu. Arap elitinin bu isyankâr tavırları, bu kimselerin doğrudan yönetimi hedef aldıklarını gösteriyor ve tam olarak da bir otorite zaafı anlamına geliyordu. Bu kişiler, Hamdanîlerin iktidarında onlardan faydalanan Araplardı. Bâd b. Dostık, Meyyâfârikîn'i almak istediğinde onlara güzel şeyler vadetmiş ve bu teklifi halk tarafından kabul görülmüştü. Bâd, Meyyâfârikîn'in fethinden sonra fetihlerle uğraşırken, kardeşi Ebü'l-Fevâris bu şehrin valiliğini yapmış ve şehre hizmet etmişti. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 50-52; İbnü'l-Ezrak, 1990: 70) Ebu Ali'nin iktidarına kadar da bu zümre ile bir sorun yaşandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ebu Ali zamanında bu problemin ortaya çıkması onun yönetim anlayışına da bağlanabilir zira İbnü'l-Ezrak, Ebu Ali'nin veziri Mem'e "Ben bunlarla başedemiyorum. Emrime uymuyorlar, onların hükümdarı değilmişim gibi davranıyorlar." demektedir. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 66)¹⁵

Ebu Ali, canını sıkın bu meseleyi tecrübeli veziri Mem'e danıştı. Her ne kadar Ebu Ali buna katlanamayacağını söylese de Mem, onlara gücünün yetmeyeceği cevabını verdi. Bu cevap, Meyyâfârikîn'deki isyankâr grubun nitelik ve nicelik olarak küçümsenemeyecekleri anlamına gelmektedir. Vezir Mem, Ebu Ali'ye niyetini belli etmemesini ve bayram namazına kadar beklemesini söyledi. Kurban veya Ramazan Bayramı'nda emirin surların dışındaki mescitte namaz kılacağı şehre duyuruldu. Halkın buna inanması için de çok miktarda silah, teçhizat, deve ve süs eşyası çıkarıldı. Halk da şehir dışına çıkıp emiri beklemeye başladı ve böylece neredeyse şehirde kimse kalmadı. Ebu Ali, bu esnada şehrin kapılarını kapattı. Emir, askerleri ile beraber şehir kapısının üzerindeki burca gitti. Surların üzerindeki adamları yakalattı. Ebu Ali, kendisine muhalefet edenlerin ileri gelenlerinden olan Muhammed b. Ebi Sakr'ı surdan atarak öldürdü. Bazı kimseler öldürüldü ve askerler halkın mallarını yağmaladı. Emir, güvendiği adamları içeri alarak diğerlerinin girişini yasakladı. Halkın büyük bir kısmı dışarıda kaldı. Dışarıda kalan halk, başka şehir ve köylere dağıldılar. Bunların çoğu gurbette öldü. Ebu Ali'nin attığı bu adım, iktidarını pekiştirmesini ve kimsenin ona karşı gelmeye cesaret edememesini sağladı. İbnü'l-Ezrak, bu olaydan sonra Ebu Ali'nin

¹⁵ İbnü'l-Esîr, Ebu Ali'nin Meyyâfârikîn halkına iyi davrandığını, onlara şefkat gösterdiğini söylemektedir. Bkz. (İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 444; İbnü'l-Esîr, t.y.: IX, 65)

muhafif veya düşmanının kalmadığını not düşmüştür. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 65-67; İbnü'l-Ezrak, 1990: 82-83; Taron, 1907: 203)¹⁶

Stefanos von Taron bu olayı biraz farklı bir şekilde anlatmaktadır. Ona göre Ebu Ali, Bizanslı bir elçinin şehre geleceğini söyleyerek Kurban Bayramı'nı şehrin dışında tebrik edeceklerini söylemişti. Halk dışarı çıktığında da kardeşi onlara saldırarak bir kısmını öldürmüştü. Ayrıca Stefanos, Meyyâfârikîn'e alınmayan birçok kişinin Âmid'e gittiğini belirtmiştir. Böylelikle bir zamanlar Meyyâfârikîn'den sürülenler, Âmid'de Ebu Ali'ye suikast gerçekleştirerek intikam almışlardı. (Taron, 1907: 203)

Bu olay sonrasında başkent Meyyâfârikîn'de pek fazla bir nüfusun kalmadığı anlaşılmaktadır. Sürgün edilen insan sayısı o kadar fazla olmuştur ki kaynaklarda Meyyâfârikîn'de Ermeni ve Yakubîlerin dışında kimsenin kalmadığı yazılmıştır. Kürtler devletin güç aldığı etnik grup olduğuna göre sürgüne tabi değillerdi. Meyyâfârikîn'de Hristiyan Ermenî ve Yakubîler ile Kürtlerin başbaşa kaldığı sonraki süreçte aralarında iyi ilişkilerin geliştiği görülmektedir. (Taron, 1907: 203; İbnü'l-Ezrak, 1990: 88; Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 98-99; İbn Haldûn, 2000: IV, 411)

9. Ebu Ali'nin Öldürülmesi

387 (997) yılına gelinceye kadar Ebu Ali'nin hükümdarlığı sürdü. Meyyâfârikîn'de yaşananlardan sonra halk ondan korkup itaat etmeye devam etti. Ebu Ali, o yıl Haleb'e elçi göndererek Emir Sadüddeve Şerif b. Seyfüddeve b. Hamdân'ın kızı Sittünnâs'ı istedi. (Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013, 18: 97) Başlık parası olarak da 200 bin dirhem¹⁷ gönderildi. Ebu Ali'nin planı gelin ile beraber Âmid'e yerleşip burada kalmaktı. Sadık adamları ve Meyyâfârikîn halkının büyüklerinin eşlerinden bir heyeti Haleb'e gönderdi. Gönderilen kadınların arasında Hatib Ebu Tahir Muhammed b. Nübate'nin¹⁸ kızı da vardı. Heyet Haleb'e gittikten sonra, Ebu Ali, Meyyâfârikîn'den çıkıp Âmid'e doğru yola çıktı. Bir başka heyet de gelini karşılamaya gönderildi. Gelin ile beraber olan askerler ve siviller, Fırat Nehri'ni geçerek Ruhâ'ya vardılar. Gelin burada kaldıklarında yaşadığı huzursuzluğu etrafındakilerle paylaştı. Âmid'e yaklaştıklarında Ebu Ali'nin öldürüldüğü haberini aldılar. Ebu Ali'nin adamları Meyyâfârikîn'e

¹⁶ İbn Şeddâd bu hükümdarın ismini Ebu Ali Hasan et-Temimî olarak kaydetmiştir. Bkz. İbn Şeddâd, 1991: III/I, 329-330)

¹⁷ Gümüş para.

¹⁸ Nübate ailesi Mervânîler zamanında hatiplik ve kadılık görevlerini icra etmiş saygın bir ailedir. Bkz. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 46, 139, 228, 234)

dönerken, gelin Ruhâ'ya ve oradan Haleb'e gönderildi. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 72; İbnü'l-Ezrak, 1990: 88; İbn Haldûn, 2000: IV, 411; Ebül-Fidâ, t.y.: II, 126)

Ebu Ali, Âmid'e giderken veziri Mem'i Meyyâfârikîn'de bıraktı. Oğlu Şervîn'i de¹⁹ (Şero) yanına aldı. Hani'den akan Hev suyunun yanına geldiklerinde yağmur nedeniyle orada geceleme zorunda kalmışlardı. Sonraki gün nehri geçerek Âmid'e ilerlemeye devam ettiler. Âmid şehir merkezinin doğu tarafında olan Tel Alevi²⁰ mevkiine gelip orada çadır kurdular. Zahire Çarşısı'nın başkanı ve Âmid kentinin ileri gelenlerinden birisi olan Abdülber, Ebu Ali'yi ziyaret etti. Abdülber, iyi, hayırsever, güç sahibi ve şerefli biri olarak tanınıyordu. Ebu Ali, kendisine birçok hediye getiren Abdülber'e iyi davranıp hediyeler verdi. Hâcib Şervîn, Ebu Ali'nin kardeşi Ebu Mansur Said'i²¹ seviyor ancak Ebu Ali'den nefret ediyordu. Abdülber ile yalnız kalınca ona "Emir'in ilgisine aldanma! O, size yakınlık göstererek sizi aldatıyor. Amacı sizlere darbe vurmaktır. Meyyâfârikîn halkının başına gelenlerin aynısı sizin de başınıza gelecek." dedi. Abdülber, Şervîn'e istediği yönde bir cevap vermese de kafası karıştı. Onu karşılamak üzere hazırlık yapması için Ebu Ali'den izin isteyerek Âmid'e döndü. Şervîn'in söyledikleri onu korkuttuğu için halkı toplayarak onlarla konuştu. Abdülber, Şervîn'in aktardıklarını söyleyerek Meyyâfârikînlilerin başına gelenleri onlara hatırlattı ve bunları yaşayabileceklerini belirtti. Âmid halkı, her ne karar verir ve yaparsa onun yanında olacağını söyledi. Abdülber, yaptığı planı halka anlattı. Buna göre Ebu Ali şehre girdiğinde Abdülber onun başına para saçacaktı. Bu esnada da adamları Ebu Ali'ye saldırıp onu öldürecekti ve Ebu Ali'yi öldüren kişi şehrin hâkimi olacaktı.

Ebu Ali, sonraki gün şehre girdiğinde halk onu karşılamak üzere toplanmıştı. Emir Bâbü'l-Mâ' kapısından içeri girince Abdülber onun

¹⁹ Şervîn'in ismi İbnü'l-Ezrak'ta Şirve olarak yazılmış olmasına rağmen kendi kestirmiş olduğu bir sikke üzerinde ismini Şervîn olarak yazdırmıştır. Bkz. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 79; Heidemann, 1997-1998: 600)

²⁰ Günümüzde Diyarbakır şehir merkezinin doğusunda kalan Karaçalı Mahallesi'nin eski ismidir.

²¹ İbnü'l-Ezrak'ın eserinin Türkçe'ye çevirisinde yanlışlıkla Ebu Nasr diye yazılmıştır. Ebu Nasr Ahmed, Ebu Ali'nin Ebu Mansur Said'den daha küçük olan kardeşidir. Ayrıca bu dönem Mem vezir iken oğlu Şervîn hâcib idi. İbnü'l-Ezrak, aynı anda ikisini de hacib olarak tanıtmıştır. Ancak yetkilerine bakıldığında Mem'in vezir olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 79; İbnü'l-Ezrak, 1990: 83, 88, 89, 91) Sibte İbnü'l-Cevzi'de Ebu Nasr yazılıdır fakat bu bilgi yanlıştır. (Sibt İbnü'l-Cevzi, 2013: XVIII, 98)

yüzüne para saçtı. O esnada Ebu Tahir Yusuf b. Dimne adlı biri yüzünü kapatan Ebu Ali'ye saldırıp onu öldürdü. Ebu Ali'nin adamları içeri girememişti. Şervîn, onlardan Ebu Ali'nin durumunu sorunca onun cesedini surdan aşağı attılar. Şervîn, cesedi alarak Tel Alevî'de bekleyen Ebu Ali'nin kardeşi Ebu Mansur Said'in yanına gitti. O da yanındakilerle Meyyâfârikîn'e döndü. Vezir Mem, Ebu Mansur Said'e Mümehhidüddeve unvanını vererek onu hükümdar ilan etti. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 75-78; İbnü'l-Ezrak, 1990: 89-91; Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 98; İbnü'l-Verdî, 1996: I, 298; El-Ömerî, 2010: XXVI, 186) Mervânî tarihi hakkında detaylı bilgiler veren kaynaklarda Ebu Ali'nin net ölüm tarihi verilmemektedir. Fakat Mervânîler devrinde yaşamış olan meşhur Hristiyan din adamı ve ilahiyatçı İliya En-Nasîbî (ö. 1046), (Yûsuf 2001:271) öldürülme tarihini 7 Zilkade 387 (11 Kasım 997) olarak vermektedir. Ayrıca her ne kadar İbnü'l-Ezrak, Mümehhidüddeve'nin Ebu Ali'nin öldürüldüğü esnada Âmid şehri girişinde olduğunu söylemişse de İliya en-Nasîbî, Mümehhidüddeve'nin Cezire şehrine hakim olduğunu ve ağabeyinin ölüm haberini alınca Meyyâfârikîn'e geldiğini söylemektedir. (İliya en-Nasîbî 1975:201) Âmid, şehri bu tarihten 415 (1024-1025) yılına kadar İbn Dimne'nin elinde kaldı. İbn Dimne, suikasttan bir süre sonra Mümehhidüddeve'ye elçi göndererek vergi verme, hutbeyi Mümehhidüddeve adına okutma ve onun adına para bastırma şartlarıyla Mervânî valisi statüsüyle iktidarını sürdürdü. (İbnü'l-Ezrak, 1959: 125; İbnü'l-Ezrak, 1990: 93-95; Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 99, 209; İbn Şeddâd, 1991: III/I, 355-356; İbn Haldûn, 2000: IV, 411; Amedroz, 1903: 128; Tufantoz, 2005: 61-65)

Ebu Ali'nin öldürülmesinden sonra hükümdar olan kardeşi Mümehhidüddeve, Haleb'e bir heyet göndererek Ebu Ali'ye istenen ve suikasttan sonra geri gönderilen Sittünnas'ı ağabeyi için belirlenen mehir üzerine getirterek onunla evlendi. (Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 99)

Ebu Ali'nin cesedi Meyyâfârikîn'e getirildikten sonra, oradan da Erzen'e götürüldü. Ebu Ali için burada bir türbe yaptırıldı. Ebu Ali'nin buraya gömülmesinin nedeni, babası Mervân ve annesi Fehm'in Erzen'de yaşıyor olmasıydı. Türbe, köprü'nün doğusundaki mescidin yukarısında kalmaktadır. (Sibte İbnü'l-Cevzî, 2013: XVIII, 98) İbnü'l-Ezrak bu türbenin zamanında da mevcut olduğunu söylemektedir. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 91) Ebu Ali'den sonra suikaste kurban giden Mümehhidüddeve de bu türbeye gömülmüştür. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 115)

Ebu Ali, öldürüldüğü sırada kardeşi Ebu Mansur Said (Mümehhidüdevle) ve Ahmed (Nasrüddevle) de onun yanındaydı. Bu iki kardeşin şehrin dışında kalıp hükümdar ile beraber şehre girmemeleri hayatta kalmalarını sağlamış ve devleti büyük bir tehlikeden kurtarmıştır. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 104-105; Amedroz, 1903: 130) Ebu Ali'nin şehre direkt olarak girmemesi, Âmid'in yanbaşındaki Tel Alevî'de kamp kurması ve yanında getirdiği kardeşleriyle beraber şehrin dışında kalması Âmid halkına karşı duyduğu güvensizliğin işaretidir. Ebu Ali'nin Meyyâfârikîn değil de Âmid'de evlilik planı yapması, Meyyâfârikîn'den sürülüp Âmid'e yerleşen ve güçlenen grubu bertaraf etme maksadını taşımış olabilir.

10. Ebu Ali Hasan'dan Günümüze Kalan Sikke ve Kitabeler

İbnü'l-Ezrak, Ebu Ali'nin Meyyâfârikîn surlarında yaptığı onarımlara ait birkaç kitabeden bahsetmektedir. İbnü'l-Ezrak'ın zamanında var olan Meyyâfârikîn'deki bu kitabelerden herhangi biri günümüze ulaşmamıştır. (İbnü'l-Ezrak, 1990: 155) Âmid'de Dağ Kapı'nın dış yüzünde en üst kısımda bulunan ve Ebu Ali Hasan'a ait olan kitabede şunlar yazılıdır:

بِسْمِ اللَّهِ مَا أَمَرَ بَعْلَمَهُ الْإِمِيرُ الْمَنْصُورُ أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ مَرْوَانَ عَزَّ اللَّهُ نَصْرَهُ سَنَةَ
سِتٍّ وَثَمَانِينَ وَثَلَاثَمِائَةَ

“Allah'ın yardımına mazhar olan Ebu Ali Hasan b. Mervan tarafından 386 (996-997) yılında yaptırılmıştır.” (Beysanoğlu, 1998: I, 226-227; Gabriel, 2014: 131)

Ebu Ali Hasan döneminden günümüze kalan bazı gümüş sikkeler de bulunmaktadır. Yaptığımız araştırmada Ebu Ali Hasan döneminden kalma on bir adet sikkenin kaydına ulaştık. Bu sikkelerden dokuz tanesi Meyyâfârikîn'de kestirilmiş olup 384 ve 385 tarihlidir. İki sikke ise Cezîre'de kestirilmiş ve 385 tarihini taşımaktadır. Sikkelerde İslam dünyasının otoritesi olan Abbâsî halifesi el-Kâdir Billah ve siyasi gücü olan Büveyhî hükümdarı Bahâüddevle'nin ismi yazılıdır. (Zeno.ru, 2020; Numismatic.org, 2020; Poole, 1987: 339; Lowick, Cribb, 1979: 75; İlisch, 2016: 136)

Ebu Ali Hasan'a ait 387 (997-998) yılında Meyyâfârikîn'de kestirilmiş bir sikke.²²

Sonuç

Künyesi Ebu Ali, lakabı Fahrüddeve olan Hasan'ın doğum tarihi kesin olmamakla beraber tahminimize göre 940'lı yıllara denk gelmektedir. Devletin kurucusu olan Bâd b. Dostık'ın kız kardeşi Fehm, Ebu Ali'nin annesidir. Babasının ismi ise Mervân'dır. Said, Ahmed ve Kek adında üç kardeşi olan Hasan'ın Beşnevî emiri ile evli olan bir kız kardeşi vardır. Ebu Ali, öldürüldükten sonra Fadl veya Senharib adında bir oğlu ve Sitti Fatıma adında kızı dünyaya gelmiştir. Ebu Ali'nin ölümünden sonra çocukları küçük olduğundan, hükümdarlık kardeşlerine geçmiştir. Babası Mervân, Siirt ile Maden arasındaki Kûrmâs Köyü'ndendir. Mervânî ailesi Kürt Hamidî Aşireti'nin Çeharbuhtî oymağına mensupturlar.

Mervân'ın çocukları, gençlik dönemlerinden itibaren etraflarındaki kalabalıklarla birlikte dayıları Bâd b. Dostık'ın yanında gaza faaliyetleri yürütüyorlardı. Ebu Ali, kardeşlerinin en büyüğü olarak Bâd'dan sonraki en önemli kişiydi. Bâd b. Dostık'ın hükümdarlıktan önceki yılları hakkında çok az bilgi mevcuttur. Fakat Ebu Ali, tarihçilerin ifadeleriyle Bâd'ın tüm faaliyetlerinde onun yanındaydı. Bâd b. Dostık'ın hükümdar olduğu yıllarda ise Bâd tarafından bir askeri birliğin komutanı olarak görevlendirilerek Bizans İmparatoru'na isyan eden Bardas Skleros'a yardım ettiği bilinmektedir.

Ebu Ali, Bâd b. Dostık Hamdânîlerle yaptığı savaşta yaralanınca onu kurtarmak istemiş fakat şansının olmadığını anlayan Bâd'ın da telkiniyle onu orada bırakmak zorunda kalmıştır. Ebu Ali, askerleri dağlara çektikten sonra Diyâr-ı Bekr'e gelmiş ve 380 (990) yılında devletin başına geçmiştir. Hamdân'ın iki oğlu, Mervânî Devleti'ni ortadan kaldırmak ve eski topraklarını geri almak için Diyâr-ı Bekr'e girmişlerdir. Ancak yapılan savaşlarda mağlup olmuş ve liderlerinden Ebu Abdullah iki kere esir düşüp serbest bırakılmıştır. Ebu Ali'nin Benî

²² (Zeno.ru, 2020)

Hamdân'a karşı aldığı galibiyet, bölgede yeni oluşumlara yol açmıştır. Hamdânîler umutlarını kaybederken, Hamdânîlerin müttelikleri olan Beni Ukayl ve Benî Nümeyr kabileleri ön plana çıkararak devlet kurmuşlardır. Ayrıca Ebu Ali, yıkılmaya yüz tutmuş devleti bu zor durumdan kurtardığı için Mervânîlerin ikinci kurucusu olarak da kabul edilmektedir. Bâd'ın öldürülmesinden sonra bozulan orduyu toparlaması, tahta oturmak için attığı isabetli adımlar, kısa sürede üzerine gelecek olan düşmanlarını şaşırtacak kadar asker toplaması ve Hamdanî ordusunu yenmesiyle iyi bir lider olduğunu ıspatlamıştır.

Ebu Ali, hâkimiyetini sağlamlaştırıp düşmanlarını ülkesinden çıkardıktan sonra Bâd'ın fırsat odaklı ve riskli politikalarını terk etmiş ve komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ebu Ali döneminden kalma sikkelerin üzerinde Büveyhî hükümdarı ve Abbasî halifesinin isminin olması buna işaret etmektedir. Ayrıca Abbasîlerin rakibi ve düşmanı olan Fatimîlerin ricasıyla esir aldığı Hamdânî liderini serbest bırakması, onlarla da iyi ilişkilerinin varlığını göstermektedir. Ebu Ali'nin barışçıl siyasetinin somut bir örneği de Senasine Kralı'nın kızı ile evlenmesidir. Bu evliliğin bir ittifaka dönüştüğü, Bizans İmparatorluğu'nun bölgeye yaptığı bir nevi cezalandırma seferinden anlaşılmaktadır. Halep Hamdânîleriyle yapmak istediği evlilik de iyi ilişkiler kurma gayesiyle attığı bir adım olmalıdır. Ebu Ali'nin takip ettiği bu siyaset, ondan sonraki hükümdarlar tarafından benimsenmiş ve bu temelde hareket etmişlerdir. Ebu Ali'nin dış politika konusundaki pozisyonu yıkılma tehlikesi geçiren devletin bekası için önemli olmuştur. Bu sayede huzur ve refahı sağlayarak işleri yoluna koymuştur.

Ebu Ali, dış ilişkileri iyileştirme yolunda adım atarken, başkentte eskiden devletin ana unsuru olan Araplarla sorunlar yaşamıştır. Tarihçilerin ifadeleri, etnik ayrılıkların yanı sıra Ebu Ali'nin müşfik tavrı ve hoşgörüsünden bu olayların turmandığına da işaret etmektedir. Ebu Ali, vezirin tavsiyesi ile muhaliflerini Meyyâfârikîn'den çıkarmış ve bunların çoğu Âmid'e gitmiştir. Âmid halkı, Meyyâfârikînîlerin başına gelen kaderi yaşamaktan korktukları için Ebu Ali'yi 387 (997) yılında Âmid girişinde öldürmüştür. Ebu Ali'nin bu icraatının neden olduğu korku ve intikam duygusu ağır bir bedel ödemesiyle sonuçlanmıştır. Bu anlamda Ebu Ali'nin iç barışı sağlama konusunda başarılı olamadığı görülmektedir.

Ebu Ali'nin 380 ile 387 yılları arasında süren hükümdarlık döneminden bazı sikkeler ve halen Âmid şehri surlarında bulunan bir kitabe günümüze ulaşmıştır. Hükümdarlığı kısa sürdüğü için hakkındaki bilgiler sınırlı bir şekilde zamanımıza yansımıştır.

Kaynakça

- Abdulgani Efendi. (1999). *Mardin Tarihi*. Zengin B. (Dzl.) Ankara: Gap Yayınları Kültür Dizisi.
- Abu'l-Farac, G. (1999). *Abu'l-Farac Tarihi*. I. Doğrul, Ö. R. (Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Albert, G. (2014). *Şarki Türkiye'de Arkeolojik Kazılar*. Çetin, İ. (Çev.) Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Alican, M. (2012). *Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Amedroz, H. F. (1903). The Marwanid Dynasty at Mayyafariqin in the Tenth and Eleventh Centuries A.D. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 123-154.
- Andreasyan, H. (1946). *Başkumandan Simbat Vakayinamesi (951-1334)*. Ankara: TTK Kütüphanesi, Basılmamış Tercüme.
- Avcı, C. (2008). Rûzrâverî. *DİA*. (XXXV. ss. 281) İstanbul: TDV.
- Beysanoğlu, Ş. (1998). *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar*. I. Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.
- Biçer, B. (2013). Selçuklular ve Kürtler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, VI (2), 165-202.
- Çevik, A. (2002). *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ebü'l-Fida. (1840). *Takvimü'l-Büldân*. Beyrut: Darü's-Sadr.
- Ebü'l-Fidâ. (t.y.). *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*. II. Mısır: El-Matbaatü'l-Hüseyniyeti'l-Mısriyye.
- El-Antakî, Y. (1905). *Zeylu Tarihi'l-Mecmu'*. Beyrut: Matbaatü'l-Abâi'l-Yusûiyîn.
- El-Antakî, Y. (1990). *Târihü'l-Antakî*. Tedmürî, Ö. A. (Çev.) Lübnan: Cerus Burs.
- El-Azimî, M. (1984). *Tarihu Haleb*. Zağrur, İ. (Dzl.) Dimeşk: y.y.
- El-Bekrî. (1945). *Mü'cem ma İsta'ceme min Esmâi'l-Beled ve'l-Mevâdi'*. II. El-Sakâ, M. (Dzl.) Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- El-Hamevî, Y. (1977). *Mücemü'l-Büldân*. Beyrut: Dârü's-Sadr.
- El-Hamevî, Y. (1998). *El-Hazel ve'd-Dâl Beyne'd-Dâratı ve'd-Dîre*. I. Dimeşk: Menşurâtı Vezâreti"s-Sekafe.
- El-Hazimî. (1415). *El-Emâkin ev ma İttefeka Lafzuhu ve İftiarak Müsemmahu mine'l-Emkine*. I. y.y.: Darü'l-Yemame li'l-Behs ve't-Tercüme ve'n-Neşr.

- El-Herevî. (2002). *el-İşârât ila ma'rifeti'z-Ziyârât*. Ömer, A. (Dzl.) Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Diniye.
- El-İdrisî. (2002). *Nüzhetü'l-Müşâk fi İhtirâki'l-Afâk*. Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Diniye.
- El-İstahrî. (1870). *Kitabı el-Mesâlikü'l-Memâlik*. Liden: Beril Matbaası.
- El-Kalkaşandî, E.-A. A. (1915). *Sühhü'l-A'şâ*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Sultaniye.
- El-Katiû, A. (1412). *Merâsidü'l-İttilâ' ala Esmâi'l-Emkine ve'l-Bukâ'*. Beyrut: Darü'l-Ciyl.
- El-Kazvinî, Z. (t.y.). *Âsarü'l-Bilâd ve Ahbâri'l-İbâd, Bty*. Beyrut: Darü's-Sadr.
- El-Makdisî. (1877). *Kitabı Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*. Leiden: Beril Matbaası.
- El-Makrizî. (1996). *İtti'azü'l-Hünefa bi-Ahbari'l-Eimmeti'l-Fâtümîyyîn ve'l-Hulefa*. II. Kahire: Lünetu İhyai't-Türas.
- El-Ömerî, Ş. (2010). *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr* (Cilt 26). Cebûrî, K. S. & en-Necm, M. (Dzl). Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiye.
- En-Nüveyrî, Ş. (2004). *Nihayetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. I. Fevvez, N. M. & Fevvez, H. K. (Dzl.). Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiye.
- Er-Rûzrâverî, E. (2001). *Zeylu Kitabı Tecâribi'l-Ümem* (Cilt 7). İmamî, E.-K. (Dzl.). Tahran: Darü's-Sürüş li't-Tabaa ve'n-Neşr.
- Er-Rûzrâverî, E. Ş. (2003). *Zeylu Tecâribi'l-Ümem*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye.
- Es-Sâfedî, S. H. (2000). *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefayât*. VIII. Arnavut, M. & Mustafa, T. (Dzl.). Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- Et-Taberî, M. (1387). *Tarihü't-Taberî*. Beyrut: Darü't-Türâs.
- Et-Tulaytilî, B. (2002). *Rihletü Bünyamin et-Tulaytilî*. Haddad, A. (Dzl.) Abudabi: Mecemü's-Sikâfî.
- Ez-Zehbî. (1985). *El-İber fi Men Gaber*. II. Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-İlmiye.
- Ez-Zehbî. (1993). *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşahir ve'l-A'lâm*. XIX. et-Tedmürî, Ö. A. (Dü.) Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.
- Ez-Zehbî. (1996). *Siyeru A'lami'n-Nübela*. XVIII. Arnavut, Ş. & Zeybek, İ. (Dzl) Beyrut: Müessetü'r-Risale.
- Ez-Ziriklî, & Hayrüddin. (1085). *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn.
- Flury, V. (1920). *İslamische Schriftbänder Amida-Diarbekr*. Basel, Paris: Text Abbildungen.

- Gabriel, A. (2014). *Şarki Türkiye'de Arkeolojik Kazılar*. Çetin, İ. (Çev.). Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Heidemann, S. (1997-1998). A New Ruler of the Marwanid Emirate in 401/1010 and Further Consideration on the Legitimizing Power of Regicide. *Aram*, 9-10, ss. 599-615.
- Honigsmann, E. (1970). Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı. (F. Işıltan, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Butlân. (1901). *Da'vetü'l-Etibbâ ala Mezhebi Kelile ve'd-Dimme*. Zelzel, B. (Dzl.) İskenderiye: Matbaatü'l-Hudeyviye.
- İbn Haldûn, E. (2000). Tarihi İbn Haldûn. III-IV. H. Şehade, (Dzl.) Beyrut: Darü'l-Fikr.
- İbn Hallikan, Ş. (1978). Vefayâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman. I. Abbas, İ. (Dü.) Beyrut: Darü's-Sadr.
- İbn Havkal. (1938). *Kitabu Suretü'l-Ard*. Beyrut: Darü's-Sadr.
- İbn Havkal, E.-K. (1872). *Kitabü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Leiden: Beril Matbaası.
- İbn Hurdâzbih. (1889). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Leiden: Beril Matbaası.
- İbn Kalânîsî, H. (1908). Tarihi Ebû Ya'lâ Hamza İbn Kalânîsî el-Mâ'rûf bi Zeyli Tarihi Dimeşk. Beyrut: Matbaâti Abâi'l-Yeûyyîn.
- İbn Miskeveyh. (2001). *Tecâribü'l-Ümem ve Teakibü'l-Himem*. VII. İmâmî, E.-K. (Dzl.) Tahran: Darü's-Sürûş li't-Tebaa ve'n-Neşr.
- İbn Şeddâd. (1991). *el-A'lakü'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şam ve'Cezi're*. III/I. Abare, Y. Z. (Dzl.) Şam: Menşuratu Vezerati's-Sakafe.
- İbn Tağriberdî. (1935). *En-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki'l-Mısır ve'l-Kâhire*. IV. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriye.
- İbnü'l-Adîm, K. (1996). *Zübdet'ül-Halib min Tarihi'l-Haleb*, Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-İlmiye.
- İbnü'l-Adîm, K. (t.y.). *Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*. I,II. Zükar, S. (Dzl.) Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbnü'l-Esîr. (1980). *El-Lübâb fî Tehzibi'l-Ensâb*. Beyrut: Dârü's-Sadr.
- İbnü'l-Esîr. (1987). *el-Kâmil fî't-Tarih*. VII. el-Kadı, E.-F. A. (Dzl.) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye.
- İbnü'l-Esîr. (t.y.). İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi. IX. Özyayın, A. (Çev.) İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Ezrak, A. (1909). Târihü'l-Fârikî. A'vad, B. A. (Dzl.) Kahire: Hey'etü'l-Amme li Şuuni'l-Metabi'l-Emîriye.
- İbnü'l-Ezrak, A. (1990). Mervânî Kürtleri Tarihi. II. Bozarlan, M. E. (Çev.) İstanbul: Koral Yayınevi.
- İbnü'l-Fakîh. (1996). *el-Büldân*. el-Hâdî, Y. (Dzl.) Beyrut: Alemü'l-Kütüb.

- İbnü'l-Fakîh, A. (1302). *Muhtasarı Kitâbi'l-Büldân*. Leiden: Beril Matbaası.
- İbnü'l-Fuvatî. (1416). *Mecmeü'l-Adâb fî Mü'cemi'l-Elkâb*. VI. Kazım, M. (Dü.) Tahran: Müessetü't-Tebaa ve'n-Neşr.
- İbnü'l-İbrî. (1994). *Muhtasârü't-Tarihi'd-Düvel*. Lübnan: Daru Raidi'l-Lübnanî.
- İbnü'l-İmâd el-Hanbelî. (1986). *Şezeratü'z-Zeheb fî Ahbarî men Zeheb*. V. Arnavut, M. (Dzl.) Beyrut-Dimeşk: Daru İbn Kesîr.
- İbnü'l-İmranî. (1999). *el-İnbâ fî Tarihi'l-Hülefâ*. Samirî, K. (Dzl.) Kahire: Darü'l-Afaki'l-Arabiye.
- İbnü'l-Verdî, Z. (1996). *Tarihu İbni'l-Verdî*. I. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye.
- İlisch, L. (2016). *Reports Of The State Hermitage Museum LXXIV*. Saint Petersburg: The State Hermitage Publishers.
- İlyâ en-Nasibî. (1975) *Elia Bar-Senaya History (Opus Chronologicum)*. Trc. Habbi Joseph. Baghdad: Syriac Academy Publication.
- Katip Çelebi. (2010). *Süllemü'l-Vüsûl ila Tabakati'l-Fuhûl*. I. İhsanoğlu, E. (Dzl.) İstanbul: Mektebetu İrsaka.
- Kaya, A. (2014). Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme. *Ekev Akademi Dergisi*, (59). ss. 201-232
- Konyar, B. (1936). *Diyarbakir Kitabeleri*. I-II. Ankara: Ulus Basımevi.
- Lowick, N.M.; Cribb, J. E. (1979). Oriental Hoards. *Coin Hoards* içinde. V, içinde ss. 74-100.
- Mehmed Emin Zeki. (1948). *Tarihu'd-Düveli'-İmârâti'l-Kürdiyye fî Ahdi'l-İslâmî*. Mısır: Mektebetü's-Saade.
- Mehmed Emin Zeki. (1998). *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhir-i Kurd u Kurdistan)*. Baban, M. Yağmur, Kutlay, S. (Çev.) Spanga, Swedan: Apec & Öz-Ge Yayınları.
- Muhammed b. Hial. (1988). *Kitabü'r-Rebi'*. Abbas, İ. (Dzl.) Beyrut: Darü'l-Arabi'l-İslâmî.
- Nâsır-ı Hüsrev. (1993). *Sefernâme*. Haşap, Y. (Çev.) Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab.
- Numismatic.org*. (2020, 04 05). Marwanid: <http://numismatics.org/search/results?q=marwanid> adresinden alındı
- Oriental Coins Database*. (2020, 04 05). Zeno.ru: <https://www.zeno.ru/search.php?searchid=432276> adresinden alındı

- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. Işıltan, F. (Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Parla, C. (1990). *Türk İslam Şehri Olarak Diyarbakır*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Poole, S. (1967). *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum* (Vol. III). Bologna: Forni Editore.
- Poole, S. (1987). *Catalogue of the Collection of Arabic Coins Preserved in the Khedivial Library at Cairo*. London.
- Psellos, M. (2014). *Mikhael Psellos'un Khronografya'sı*. (I. Demirkent, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ripper, T. (2012). *Diyarbakır Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı*. Fırat, B. Ş. (Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları.
- Sibt İbnü'l-Cevzi. (2013). *Mir'atü'z-Zaman fi Târihi'l-A'yân*. XVII-XVIII. Muhammed Berekat, K. M.-H. (Dzl.) Dimeşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiye.
- Skylitzes, J. (2010). *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*. Wortley, J. (Çev.) New York: Cambridge University Press.
- Şerefhan Bitlisi. (1971). *Şerefname Kürt Tarihi*. I. Bozarslan, M. E. (Çev.) İstanbul: Ant Yayınları.
- Taron, S. v. (1907). *Des Stephanos von Taron Armenische Geschichte*. Leipzig: B. G. Teubner.
- Tufantoz, A. (2005). *Ortaçağ'da Diyarbakır Mervanoğulları/990-1085*. Ankara: Aça Yayınları.
- Tufantoz, A. (2006). *Nasrüddevle. DİA. XXXII*. Ankara: TDV.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Urfalı Mateos. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Andreasyan, H. D. (Çev.) Ankara: TTK.
- Vasiliev, A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Cilt 1). Mansel, A. M. (Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.
- Yaz, A. (2019). *Mervânî Emiri Nasrüddevle Ahmed ve Dönemi*. Ankara : Akademisyen Kitabevi.
- Yaz, A. (2019). *Mervânî Vezirleri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yusuf, A. (1972). *Ed-Devletü'd-Düstekiye fi Kürdistani'l-Vüsta*. I. Bağdat: Matbaatü'l-Liva.
- Yusuf, A. (2001). *Ed-Devletü'd-Düstekiye fi Kürdistani'l-Vüstâ*. II. Erbil: Dâr Ârâs.
- Zeno.ru. (2020, 12 24). *Oriental Coins Database*: Zeno.ru/showgallery.php?cat=14426

Zonaras. (2008). *Tarihlerin Özeti*. Umar, B. (Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.